

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 3, Sayı: 8, Haziran 2017, s. 177-185

Dr. Mehmet DAĞLAR

Sakarya Üniversitesi, Tarih, mehmetdaglar34@gmail.com

XVI. YÜZYIL SONLARINDA GEDİZ NAHİYESİNDE YERLEŞME VE NÜFUS

Özet

Tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşim yeri olan Anadolu'nun Türkleşmesiyle Selçuklu ve Germiyanogulları Beyliği'nin hakimiyetleri altında kalan Gediz daha sonra Osmanlı Beyliği'nin kontrolüne girmiştir. Osmanlı idari teşkilatlanmasında Anadolu Beylerbeyliğine bağlanarak Nahiye yapılan Gediz idari bakımdan 55 köy, 9 mezra'a ve 8 mahalleden oluşmaktadır. Çalışmamızda Gediz'in Osmanlı Hakimiyetine girişinden itibaren geçirdiği idari teşkilatlanma süreci ve on altıncı asrın sonlarında yerleşme ve nüfus açısından önemine değinilmiştir. Nahiye merkezinde yer alan mahallelerde yaşayanlar hakkında edindiğimiz bilgiler, dönem hakkında, Özellikle sosyal yapı ve vergi nüfusu hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Gediz, Nahiye, Anadolu.

THE SETTLEMENT AND POPULATION OF THE GEDİZ DISTRICT IN THE SIXTEENTH CENTURY

Abstract

From prehistoric times through settlement, the Anatolia Turkish Seljuk and Germaine fall under the domination of the principality of Gediz then entered into the control of the Ottoman dynasty. Connecting to Anatolia in the Ottoman administrative organization of the township administrative respects the Gediz 55 villages, 9 hamlets and consists of 8 neighborhoods. In our work, the administrative organization period that Gediz had since the entrance to the Ottoman domination and the importance of settlement and population in the end of the sixteenth century were mentioned. Information about the people living in the neighborhoods in the center of the town gives information about the period. In particular, detailed information on social structure and tax population is obtained.

Keywords: Ottoman, Gediz, Township, Anatolia.

GİRİŞ

Malazgirt savaşından sonra Anadolu'nun büyük bölümü ile birlikte Kütahya ve çevresi de Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından 1080 yılına doğru fethedilmiştir. 1097 yılında yapılan Dorylion (Eskişehir) muharebesine kadar Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyetinde kalan Kütahya bu tarihten itibaren Bizans'ın eline geçmiştir¹.

İznik'in Bizans'a teslimine engel olan Alparslan'ın yeğeni Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1075'te Bizans'tan İznik'i alıp burayı Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yapmasıyla Gediz ilk kez bu dönemde Türk hakimiyetine girmiştir. Devletin sınırlarını genişletmeye başlayan Süleyman Şah, Bizansdaki iç karışıklıklardan yararlanarak Üsküdar'a kadar olan yerleri fethederek Karadeniz, Marmara ve Adalar Denizi'ne kadar ulaşmıştır².

I.Kılıçarslan 1096 yılında doğu seferine çıktığında Haçlı ordularının Anadolu'ya doğru ilerlediği haberini aldı. Eskişehir ve Konya yakınlarında Haçlı ordusu mağlup edildiyse de Bizans, Haçlılar sayesinde Marmara, Ege ve Akdeniz sahillerini geri almıştır. Böylece Gediz ve çevresi tekrar Bizans hakimiyetine girmiştir. Bizansla yapılan mücadeleler sonucu 1182 yılında Kütahya ve çevresi geri alınmıştır³. Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya başlamasıyla ortaya çıkan beyliklerden Germiyanogulları XIII. Yüzyılın sonlarından itibaren Kütahya ve Denizli'ye hakim olmak için Moğol ve Selçuklularla mücadele etmeye başlamıştır. 1289 yılına kadar süren mücadelede Germiyanogulları'nın başında Hüsameddin Ali Şir bulunmaktaydı. Beyliğin merkezi Kütahya olmak üzere Gediz, Uşak, Armutlu, Gököyük, Selendi, Kula, Tavşanlı, Banaz, Işıklı, Baklan, Tonuzlu, Honaz, Dazkır, Geyikler, Eşme, Eğrigöz (Emed), Simav ve Şeyhli beyliğin hakimiyetinde bulunmaktaydı⁴.

Germiyanoglu Beyliği'nin kurucusu I. Yakup Bey, Selçuklu hükümdarı III.Alaeddin Keykubat'ın 1303'de saltanatı bırakmasına kadar buraya bağlı olmuş daha sonra İlhanlılara vergi vermek suretiyle Kütahya ve civarında kendi beyliğini kurarak İlhanlı hakimiyetini tanımıştır. I. Yakup Bey döneminde en parlak dönemini geçiren Germiyanogulları Beyliği, Karamanogulları ile birlikte Anadolu'nun en güçlü beyliklerinden biri haline gelmiştir. Karamanoglu Beyliği'nin baskısı sonucu Osmanlılarla akrabalık kurarak varlığını sürdürmek isteyen Germiyanoglu Hükümdarı Süleyman Şah, kızı Devlet Hatun'u Şehzade Bayezid'e vermiştir. 1381'de yapılan bu evlilik ile Kütahya, Tavşanlı ve civarı Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır⁵. Böylece Gediz ve çevresi Fetret devri hariç 1390 tarihinden itibaren Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Çalışmamız Tahrir defterleri ışığında Batı Anadolu'da bulunan bir Nahiyenin günlük hayatında rol oynayan kişilere odaklanarak on altıncı yüzyılın sonlarında sosyal ve idari durumu anlatmayı amaçlamaktadır. Kayıtlara geçen, muhassıl, camii imamı, müezzin, duacı gibi kişiler ekserinde Gediz'in sosyal hayatının ayrıntılarını ortaya çıkarılarak yaşadığı değişim süreci aydınlatılmaya çalışılmıştır.

¹ Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", TDVİA, C.26, Ankara 2002, s.580.

² Hasan Karaköse, "Türkiye Selçukluları ve Türkiye Beylikleri", Türk Tarih ve Uygarlığı, Ed: Reşat Genç, İstanbul 2007, s.157.

³ İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", İ.A, C.X, 1998, s.381.

⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984, s.39-41.

⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Kütahya Şehri, İstanbul 1965, s.54.

I-YERLEŞME

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından itibaren Anadolu'daki beyliklerin ilhakı ve Rumeli'ye geçişle birlikte geniş topraklarda yayılma imkanı bulmuştur. Anadolu birliğini sağlama yolunda atılan adımlar ve ele geçirilen bölgelerin merkezi bir idareyle yönetilmesi ihtiyacı devletin teşkilatlandırılması gerekliliğini hızlandırmıştır.⁶ Osman Gazi, devleti teşkilatlandırırken Yurtluk sistemini kullanmıştı. Fethedilen yerler gazilere verilerek Devlet'e bağlılıkları sağlanmıştır. Karacahisar'ı oğlu Orhan'a, Subaşılığını ise kardeşi Gündüz Bey'e vermiştir. Yarhisar'ı Hasan Alp'e, İnegöl'ü Turgut Alp'e vermiştir.⁷ Ancak zaman içerisinde toprakların genişlemesiyle birlikte idari olarak yeni düzenlemeler yapılması hasıl olmuştur. Bu ihtiyaca binaen Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi aşağıdan yukarıya doğru köy (karye), nahiyeye, kaza, sancak ve eyalet olarak düzenlenmiş ve yeni bir idari sistemin inşasına başlanmıştır. Köylerin birleşmesinden nahiyeler, nahiyelerin birleşmesinden kazalar, kazaların birleşmesinden sancaklar, sancakların birleşmesinden ise eyaletler oluşmuştur.⁸

Gediz Nahiyesi'nin bağlı bulunduğu Anadolu Beylerbeyliği, Yıldırım Bayezid'in 1393 tarihinde Rumeli seferine çıkarken sorumluluk alanının genişlemesi sonucu Boğazlar esas alınıp devletin iki büyük idari kısma ayrılması ihtiyacı ile kurulmuştur. Eyalet merkezi önce Ankara iken Fatih Sultan Mehmet döneminde Kütahya'ya nakledilmiş, Beylerbeyliği ise İshak Paşa'ya verilmiştir. 1550-1558 ve 1562-1566 yılları arasında Eyalet merkezi tekrar Ankara olmuş ancak 1566 tarihinden 1893'e kadar merkez Kütahya olarak kalmıştır.⁹ Anadolu Beylerbeyliği'nin kurulmasıyla Kütahya; Saruhan, Aydın, Karahisar- Sahip (Afyon), Çankırı, Teke, Hamit, Sultanönü, Karasi (Balıkesir), Bursa olarak sancaklara ayrılmıştır.¹⁰

Osmanlı şehirlerinde kadı ve sancakbeyi merkezi idarenin temsilcileri olarak görev yaparlardı. Şer'i hukukun uygulayıcısı olan kadı Osmanlı taşra idaresinin temel unsurudur. Naip, subaşı, mimarbaşı gibi görevliler şehrin işlerinin yürütülmesinde yöneticiye yardım ederlerdi¹¹. Kaza kadılarına bağlı olarak naip tarafından yönetilen nahiyelerde ise naiplerden başka halkın temsilcileri olarak nahiyeye kethüdaları da nahiyelerinin imarı ve geliştirilmesinden sorumluydular¹². Osmanlı idari teşkilatında doğrudan merkeze bağlı olarak kazalar bulunmaktadır. Kaza merkezinde "nefs" tabir edilen şehirde kadı, alaybeyi ve subaşı otururdu. Kadılar hukuki ve beledi işlere *Meclis-i Şer'* denilen genellikle kadının evi veya merkez camii'nin yanında bulunan mahkemede bakardı. Subaşılar da kazanın güvenlik işlerinden sorumluydu. Sancakbeyi ise kazaların birleşmesiyle oluşan sancakların yöneticisiydi.¹³

⁶ Orhan Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler, Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)", *Türkler*, C.9, Ankara 2002, s.887.

⁷ Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Haz: Nihal Atsız, Ankara 1985, s.29; Hoca Sadettin Efendi, Tacü't Tevarih, C.I, Ankara 1979, s.47.

⁸ Yusuf Hallaçoğlu, XIV.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 2007, s.83.

⁹ M.Çetin Varlık, " Anadolu Eyaleti", *TDVİA*, C.3, İstanbul 1991, s.143; Özer Ergenç, XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa, Ankara 2006, s.119; Halil İnalçık, Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi, İstanbul 2011, s.74.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kütahya Şehri, İstanbul 1965, s.88.

¹¹ İlber Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Ankara 2008, s.283.

¹² Dündar Aydın, (1998), Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı (1535-1566), Ankara, s.221; "ve ol diyarda küffar içinde nahiyeye kethüdalarına 'Kinez' deyüp, köy kethüdalarına 'Pirümkür' ve ' tehlic' dirler. Mezbur Kinezler memleket şen edüp ma'mur eylemekte ve mal-ı miri cem'inde ve reyadan hukuk ve rüsum tahsilinde sa'y-ü kifayeti olmağın mukeddema cümle hukuk ve rüsumdan muafoluna gelüp..." Aydın, a.g.e., s.222.

¹³ M. Ai Ünal, " Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, C.6, Ankara 1999, s.118-119.

Osmanlı idari yapılanması içerisinde bulunan Gediz, tahriri defterlerinde genellikle sonu "sin" ile "Gedus", bazen de "ze" ile biten Geduz şeklinde kaydedilmiştir. ¹⁴1571 tarihli tahrir defterinde "Nahiye-i Gediz"¹⁵ olarak kaydedilmiştir. Gediz nahiyesi daha sonra "Nefs-i Gediz"¹⁶ olarak devam etmektedir. "Nefs" Osmanlı tarih terminolojisinde eyalet, sancak veya kaza merkezi olarak kullanılmaktadır¹⁷ Nahiye tabiri ise 'taraf, kenar, canib' anlamlarına gelir. Coğrafi ve idari olarak küçük veya büyük bir çevreyi veya daha geniş bir bölgeyi kapsar¹⁸.

1571 tarihli tahrir defterine göre Gediz nahiyesi'nin merkezi olan Gediz kasabasında şahıs isimlerine göre ve coğrafi konumlarına göre sekiz mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler; Cami-i Kebir, Orta, Hacı Ali Fakih, Hacı Yahşi, Ahi Yahşi, Ömer Bey, Hoca Fakih ve Kazukulu Dede mahalleleridir.

a-) Cami-i Kebir Mahallesi: Gediz kasabasını oluşturan mahallelerden tahrir defterinde birinci sırada yazılan Cami-i Kebir mahallesidir.¹⁹ Cami-i kebir mahallesi II.Bayezid (1481- 1512) döneminde yapılan 45 numaralı tahrir defterinde 51 hane, 13 mücerred'den oluşan 64 nefer vergi nüfusundan oluşmaktadır.²⁰1571 tarihli defterde vergi nüfusunu oluşturan kişiler hane ve mücerred olarak ayrı ayrı belirtilmeyerek nefer şeklinde kaydedilmiştir. Bu durumda mahalledeki nüfusun arttığını görmekteyiz. Defterde 166 nefer kayıtlıdır. Bu neferlerin içinde 4 muhassıl, 1 hatip, 1 tane de a'ma'dan oluşan vergiden muaf kişiler bulunmaktadır. Cami-i Kebir mahallesi, Gediz kasabasının nefer sayısının en fazla olduğu mahalledir. Bu sayıya nefer = % 75 hane x 5 + % 25 mücerred formülü uygulandığında 666 kişi toplam nüfusa ulaşılır.

b-) Orta Mahalle: Gediz kasabasında bulunan mahallelerden bir diğeri de Orta mahalledir.²¹ Bu mahalle 45 numaralı tahrirde 12 hane, 3 mücerred, 1 imam toplam 15 vergi nüfusundan oluşmaktadır.²² 1571 tarihinde nefer sayısı 56, tahmini nüfusu 224 kişi olan Orta mahallede resmi görevli bulunmamaktadır.

c-) Hacı Ali Fakih Mahallesi: Hacı Ali Fakih mahallesi²³ 45 numaralı defterde 35 hane, 5 mücerred, 1 imam'dan oluşan mahalle 40 vergi nüfusundan mütemekkindir.. 1571'de bu mahallenin nefer sayısı 98'dir. Tahmini nüfusu 394 olan mahallede 1 mülazım bulunmaktadır.

d-) Hacı Yahşi Mahallesi: Gediz kasabasını oluşturan mahallelerden Hacı Yahşi mahallesi²⁴ 'nde 45 numaralı defterde 16 hane, 2 mücerred, 18 vergi nüfusu ve 1 imamdan oluşmaktadır. 1571 tarihinde yapılan tahrirde ise toplam nefer sayısı 105'dir. Tahmini nüfusu 421 olan bu mahallede 4 muhassıl, 1 mülazım, 1 müezzın, 1 ma'lul, 1 duacı gibi muaf nüfus da bulunmaktadır.

¹⁴ M. Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu", *Belleten*, S.202, C.LII, Ankara 1998, s.132.

¹⁵ TD., nr.47, vr. 263-b.

¹⁶ TD., nr.47, vr. 264-b.

¹⁷ İlhan Şahin, "Urbanization And The Social Structure Of The Ottoman Empire in The 16th Century", *The Ottoman Empire in The Reign of Suleyman The Magnificent*, İstanbul 1988, s.183.

¹⁸ M.Tayyib Gökbilgin, (1964), "Nahiye", C.IX, İstanbul 1964, s.37.

¹⁹ TD., nr.47, vr.264-b.

²⁰ M. Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu", *Belleten*, S.202, C.LII, Ankara 1998, s.132

²¹ TD., nr.47, vr.264-a.

²² Varlık, *a.g.m.*, s.132.

²³ TD.,nr.47, vr.265-b.

²⁴ TD.,nr.47, vr.265-a.

e-) Ahi Yahşi Mahallesi: II. Bayezid devrinde yapılan tahrirde 21 hane, 3 mücerred ve 1 imamdan ibaret olan bu mahallenin 1571'de nefer sayısı 86'dır²⁵. Nüfusu 346 kişi olarak hesaplanan mahalle'de 1 tane de imam bulunmaktadır.

f-) Ömer Bey Mahallesi: Gediz kasabasının bir diğer mahalle de Ömer Bey mahallesi-dir²⁶. 45 numaralı defterde 7 hane, 1 imam bulunmaktadır. 1571'de 46 nefere ulaşan mahallede 1 tane de imam bulunmaktadır. Bu mahallenin de tahmini nüfusu 192'dir.

g-) Hoca Fakı (Fakih) Mahallesi: Gediz kasabasının bu mahallesi 45 numaralı defterde 10 hane, 3 mücerred, 1 imamdan meydana gelmektedir.1571 de ise nefer sayısı 42'dir²⁷.Gediz kasabasının en az nüfusa sahip mahallesi olan Hoca Fakı mahallesinde tahmini nüfus 166 kişidir. Bu mahallede resmi görevli bulunmamaktadır.

h-) Kazıklı Dede Mahallesi: II.Bayezid Dönemine ait tahrirde mevcut olmayan bu mahallenin II. Bayezid devri ile 1571 yılı arasında kurulduğu anlaşılmaktadır²⁸.Tahmini nüfusu 251 kişi olarak hesaplanan bu mahallede 1 sahib-i vakf, 1 muhassıl ve 1 ma'lul bulunmaktadır.

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere Gediz kasabasının mahallelerinde toplam 2 imam, 1 müezzin, 1 hatib, 1 duacı, 1 a'ma, 2 mülazım, 2 ma'lul, 1 sahib-i vakf ve 9 muhassıl bulunmaktadır. Ortalama nefer sayısı yaklaşık 83 kişi olan Gediz'de en fazla nüfus Cami-i Kebir mahallesinde toplanmıştır.

II. NÜFUS

Osmanlı Devleti'nde ilk defa fethedilen bir yerde tahrir yapıp nüfus ve araziler kaydedilir, hasılat ve vergi gelirleri tespit edilerek timar sisteminin uygulanmasına geçilirdi. Bir yerin topraklarının tahrir olunarak timarlara bölünmesi fethin son şeklini oluşturdu. Tahrir defterlerinde şehir, kasaba, köy, yaylak ve kışlaklarda yaşayanların isimleri, toprağı tasarruf etme biçimler, alınan vergilerin cins ve miktarları kaydedilirdi. Tahrir uygulamaları belirli aralıklarla yapıldığından bir bölgenin nüfusundaki yükselme ve düşme oranlarını tespit etmek mümkündü.²⁹

Tahrir defterlerinde şehir ve köylerde oturan vergi nüfusu; hane, mücerred, bennak ve kara olarak ifade edilmiştir. Hane, vergi mekellefiyeti olan evli kişidir. Mücerred ise kendi işiyle meşgul olan 18-20 yaşlarında bekar kimseye denir. Bennak deyimi ise elinde yarım çiftten az miktarda toprak bulunan evli vergi nüfusunu göstermektedir. Tahrir defterlerinde imam, hatip, müezzin, ama, divane, pir-i fani ve mülazım gibi vergiden muaf sayılan fertler ve sipahizadeler belirttikleri gibi ayrıca Cema'at-i Yörük denilen yörük taifesi de kaydedilmiştir.³⁰

Tahrir defterlerine dayanarak bir yerin nüfusunu kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Bir hanede kaç kişinin yaşadığı ve isimleri ayrı ayrı belirtilmemiştir; ancak gerçek nüfusu bulmak için bazı metotlar uygulanmakta ve hane sayısı belirli bir katsayı ile çarpılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Ömer Lütfi Barkan, bir haneyi 5 kişi olarak kabul etmekle beraber

²⁵ TD.,nr.47,vr.266-b.

²⁶ TD.,nr.47,vr.266-b

²⁷ TD.,nr.47,vr.266-a.

²⁸ TD.,nr.47,vr.266-a.

²⁹ Halil İnalçık, " 1431 Tarihli Timar Defterine Göre Fatih Devrinden Önce Timar Sistemi", IV. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 10-14 Kasım 1948), Ankara 1952, s.135; Hüseyin Özdeğer, XVI. Yüzyılın Tahrir Defterlerine Göre Antep' in Sosyal ve Ekonomik Durumu", T.D.A.D., S.16, İstanbul 1992, s.18

³⁰ Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", Belleten, C.XXIII, S.92, Ankara 1959, s.587.

bu rakamın ilmi metotlarla bulunmuş bir rakam olmadığını ve bölgeden bölgeye de değişebileceğini belirtmiştir.³¹ Gediz kasabasında bulunan hane sayısını 5 ile çarpıp mücerred sayısı eklendiğinde bölgenin tahmini nüfusuna ulaşılabilir; fakat 1571 tarihli tapu tahrir defterinde Gediz Kasabası'nın mahallelerinin kayıtlarında hane ve mücerredler ayrı ayrı belirtilmediği için verilen nefer sayısının yaklaşık % 75'i hane ve % 25'i mücerred kabul edilmiştir.³² Bu tahmini değerlere göre Gediz kasabasının tahmini nüfusu 2660 kişidir. Cam-i Kebir mahallesi Gediz kasabasının genel nüfusunun %25'ini, Hacı Ali Fakih %15'ini, Hacı Yahşi % 16'sını, Ahi Yahşi % 13'ünü, Ömer Bey % 7'sini, Hoca Fakih % 6'sını, Kazıklı Dede Mahallesi % 10'unu, Orta mahalle ise % 8'ini oluşturmaktadır. Gediz nahiyesine tabi 55 köyün tahmini nüfusu ise 14625'dir. Gediz kasabasının genel nüfusuna hariç-i ez defter olarak kaydedilen Yaylak-ı Karayakuplar'ın³³ 9 hane 1 mücerred tahmini 46 kişi, Mezra'a-i Murdarca³⁴ 6 hane tahmini 30 kişi, Çiftlik-i Karaman ve Polat³⁵ 2 hane tahmini 10 kişi, Çiftlik-i Ayvadere³⁶ 2 hane tahmini 10 kişi, Mezra'a-i Göynük³⁷ 8 hane tahmini 40 kişi, Mezra'a-i Çelebioluğu ve Derbendağzı³⁸ 16 hane tahmini 80 kişi ve Mezra'a-i Hacı Veli³⁹ 3 hane tahmini 15 kişi ile toplam 231 kişi ve kasabada bulunan yürük taifesinin 2593 tahmini nüfusu eklendiğinde toplam tahmini nüfus 20109 kişi olmaktadır. Buna göre Gediz nahiyesi'nin toplam nüfusunun %82'sini köy nüfusu oluştururken % 18'ni ise merkez nüfusu oluşturmaktadır

III. GEDİZ NAHİYE'SİNDE TOPRAK TASARRUFU

Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılığa dayanmakta idi. Ticaret ve endüstri faaliyetleri şehirlerde yoğunlaşırken tarım ve hayvancılık kırsal kesimde yapılmaktaydı.⁴⁰ Osmanlı Devletinde tarım arazisinin kullanımı ve reyanın toprak üzerindeki tasarruf hakkını düzenleyen hukuksal çerçeveyi şer'i hukuk ile örfi hukuk sağlıyordu. Devletin gelirlerinin temelini oluşturan tarım arazisinin denetimi miri toprak sistemi ile sağlanıyordu.⁴¹

Tarım arazisi üzerindeki devlet mülkiyetinin kökeni İslam hukuna dayanmaktaydı. Feth anlayışı üzerine kurulan toprak mülkiyeti "kılıç hakkı" ile fethedilmiş toprağı köylüye geçici olarak kiralardı. Araziyi işleyen kişi toprağını satamaz, başkasına bağışlayamaz, bağ veya bahçe yapamazdı. Ancak miras bırakabilirdi.⁴²

³¹ Ömer Lütfi Barkan, " Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi ' Tetkikler-Makaleler', İstanbul 2000, s.12.

³² Hasan Basri Karadeniz, Sultaniye (Karapınar)'ın Kuruluşu, İlk Sakinleri ve Vakıfları (1560- 1568), *Basılmamış Doçentlik Tezi*, Kahramanmaraş 1998, s.94.

³³ TD.,nr.47,vr.272-a.

³⁴ TD.,nr.47,vr.297-a.

³⁵ TD.,nr.47,vr.274-a.

³⁶ TD.,nr.47,vr.297-a.

³⁷ TD.,nr.47,vr.288-b.

³⁸ TD.,nr.47,vr.293-b.

³⁹ TD.,nr.47,vr.298-a.

⁴⁰ İsmet Miroğlu, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Ankara 1990, s.170.

⁴¹ Halil İncalcık, Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım, Çev: Zeynep Altok, İstanbul 1998, s.17.

⁴² Halil İncalcık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Çev: Halil Berktaş, C.1, İstanbul 2000, s.145-150; "Rekabesi Beytülmal'e ait olan memleket topraklarında herkesin hakkı vardır. Onları, yetim malına ve Emirümü'minin Beytülmal üzerindeki tasarruflarını da vasinin yetim malı üzerindeki tasarruflarına benzetmek mümkündür", Ö.Lütfi Barkan, "Mülk topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı (I)" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, C.I, İstanbul 1980, s.232.

Miri arazi denilen devletin mutlak mülkiyet hakkını elinde bulundurduğu arazi, sadece hububat üretimi yapılan arazileri kapsardı. Bağ ve bahçeler miri arazinin kapsamı dışındadır. Padişahlar tasarruflarında bulunan miri araziye istedikleri kişilere istedikleri vakit temlik hakkını ellerinde bulundurmışlardır. Bazı boş yerler bir tapu bedeliyle satıldığı gibi, genellikle temliklerin bir hibe tarzında verildiği görülmüştür. Temlik edilen kişilerde devlete yaranı dokunmak ve fetihlere iştirak etmek şartı aranmamıştır.⁴³

Bir çift öküzle sürülebilir büyüklükte toprağı tasarruf eden köylü, çiftini terk edip başka bir yere giderse toprak elinden geri alınır. Boş bırakma süresi üç yılı aşmamışsa köylüden çiftbozan resmi alınır.⁴⁴ Osmanlı Devleti'nde reayanın tasarrufuna bırakılan mir'i topraklar çift, nim-çift, bennak olarak sınıflandırılmıştır. Fakir, bir çift'ten daha az toprağı olan veya bekar köylüler de mücerred, caba veya kara olarak ayrılmıştır.⁴⁵

1571 tarihli tapu tahrir defterine göre Gediz nahiyesindeki 55 köyde toprak tasarrufu ; 2 çift, çift, nim-çift , bennak ve mücerred olarak bölünmüştür. Gediz nahiyesi'nde toplam 1 iki çift, 337 çift, 367 nim-çift, 989 bennak ve 75 mücerred bulunmaktadır. Karye-i Çeltükçü⁴⁶ 29 çift ile en fazla çift miktarı olan köydür. Gediz nahiyesinde Osmanlı Devleti'nin genelinde fazla rastlanmayan iki çift toprak bulunduğu görülmektedir. Bir ailenin tasarrufunda iki çift toprak bulunması bu ailenin zenginliğini göstermektedir. Bu durum Gediz nahiyesi'nin sadece 1 köyünde mevcuttur. Bu köy Kariye-i Çalıcı ile birlikte kaydedilen Kızılüzüm'dür.⁴⁷

Reaya'nın elindeki toprak miktarı çiftin yarısı ise deftere nim-çift olarak kaydedilirdi.⁴⁸ Karye-i çeltükçü⁴⁹ ile Karye-i Çalıcı ve Kızılüzüm 23 nim-çift ile en fazla nim toprağına sahip olan köylerdir. Nim-çift'ten az toprağı olan evli köylülerden alınan Bennak ise Karye-i Çalıcı ve Kızılüzümde 68 hane ile ilk sıradadır.

Mücerredlerin durumu ise bölgeden bölgeye değişmektedir. Yetişkin bekar erkekleri tanımlayan mücerredler bazı yerlerde vergiden muaf tutulmuştur. Bazı yerlerde ise eli iş tutan bekarlardan resm-i mücerred olarak 6 akça bir resim alınmaktadır.⁵⁰ Karye-i Hisaryakası ve Karye-yi çalıcı ve Kızılüzüm 6 mücerred miktarıyla en fazla mücerred olan köylerdir. Gediz nahiyesi'nde genel olarak çift, nim, bennak, mücerred ve az da olsa iki çift toprak işlenmiştir..Bölgede en fazla bennak miktarına rastlanmaktadır.

⁴³ Barkan, a.g.m., s.232.

⁴⁴ Ö.lütfi Barkan, " Çiftlik", **Türkiyede Toprak Meselesi**, C.I, İstanbul 1980, s.789; " Çiftini çubuğunu bozup ve arazisini ekmeyip başka kar ve kesbe sülük edenlerden zecren alınan bir resimdir. Bütün çift için 300 akçe , nim çift için 150 akçe alınır", Ahmet Vefik, *Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Haz: F.Hakan Özkan ,Ankara 1999, s.37.

⁴⁵ Halil İnalçık, " Osmanlılar'da Raiyyet Rüsümü" , **Bellekten** , C.XXIII., S.92, Ankara 1959, s.582.

⁴⁶ TD., nr,47. Vr.244-b.

⁴⁷ T.D., nr. 47.vr.293-b

⁴⁸ Feridun Emecen, "Çift Resmi", **DiY.İ.A**, C.8, Ankara 2002, s.310.

⁴⁹ TD., nr,47. Vr.244-b.

⁵⁰ İnalçık, Osmanlılarda Raiyyet rüsümü , s.587.

SONUÇ

Bir bölgede bulunan tarım alanları ve bunu işleyecek nüfusun belirlenmesi, verginin sağlıklı bir şekilde toplanması için zorunluydu. Bu zorunluluk Devletin işleyişinde olduğu gibi şehirlerin kalkınıp gelişmesi için de gerekli bir uygulamaydı. Bir bölgeyle ilgili sosyal, ekonomik ve demografik konularda gerekli bilgileri elde ettiğimiz tahrir defterleri Osmanlı coğrafyasının tanınmasında önemli bir işleve sahiptir. Osmanlı şehrinin asıl unsuru olan mahalle ve etrafındaki yapılar, insan ilişkileri , nüfus hareketleri şehrin dinamizminin kaynağıydı. Gediz nahiyesinin , klasik Osmanlı şehrinin tipik bir örneği olduğu görünmektedir. II. Selim zamanında kayda geçirilen tahrir defteri'nde Gediz nahiyesi 8 mahalle, 55 köy ve 9 mezra'adan oluşmaktadır. Gedizin 8 mahalleden oluşan nüfusu tahmini olarak 2660 kişiden oluşmaktadır.

KAYNAKLAR

- 1.Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi Nr:47/1571.
- 2.Basılı Kaynaklar.
Aydın Dündar, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı (1535-1566), Ankara 1988.
Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Haz: Nihal Atsız, Ankara 1985.
Barkan Ömer Lütfi "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi ' Tetkikler-Makaleler', İstanbul 2000.
Ergenç Özer, XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa, Ankara 2006.
Feridun Emecen, "Çift Resmi", DiY.İ.A, C.8, Ankara 2002
Gökbilgin M.Tayyip, "Nahiye", C.IX, İ.A, İstanbul 1964, s.37-39.
Hallaçoğlu Yusuf, XIV.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 2007.
Hoca Sadettin Efendi, Tacü't Tevarih, C.I, Ankara 1979.
İnalçık Halil, Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi, İstanbul 2011.
İnalçık Halil, "1431 Tarihli Timar Defterine Göre Fatih Devrinden Önce Timar Sistemi", IV. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 10-14 Kasım 1948), Ankara 1952, s.132-139.
İnalçık Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", Belleten, C.XXIII, S.92, Ankara 1959, s.575-609.
Karadeniz Hasan Basri, Sultaniye (Karapınar)'ın Kuruluşu, İlk Sakinleri ve Vakıfları (1560-1568), *Basılmamış Doçentlik Tezi*, Kahramanmaraş 1998.
Karaköse Hasan, "Türkiye Selçukluları ve Türkiye Beylikleri", Türk Tarih ve Uygarlığı, Ed: Reşat Genç, İstanbul 2007.
Kafesoğlu İbrahim, " Selçuklular", İ.A, C.X, İstanbul 1998, s.353-416.

Kılınç Orhan "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler, Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)", *Türkler*, C.9, Ankara 1999, s.887-898.

Ortaylı İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara 2008.

Özdeğer Hüseyin, *XVI. Yüzyılın Tahrir Defterlerine Göre Antep' in Sosyal ve Ekonomik Durumu*", T.D.A.D, S.16, İstanbul 1992, s.5-116.

Şahin İlhan, "Urbanization And The Social Structure Of The Ottoman Empire in The 16th Century", *The Ottoman Empire in The Reign of Suleyman The Magnificent*, İstanbul 1988.

Uzunçarşılı İ.Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984.

Uzunçarşılı İ.Hakkı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1965,

Ünal M.Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, C.6, Ankara 1999, s.111-122.

Varlık Mustafa Çetin "Kütahya", *TDVİA*, C.26, Ankara 2002, s.580-584.

Varlık Mustafa Çetin, "Anadolu Eyaleti", *TDVİA*, C.3, İstanbul 1991, s.143-144.

Varlık Mustafa Çetin, "XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu", *Belle-ten*, S.202, C.LII, Ankara 1998, s.116-167.